

IZ ZAPISNIKA SENČANSKE HEVRA KADIŠE

Jevrejski istorijski muzej u Beogradu čuva u svom arhivu i nekoliko listova iz knjige protokola Hevra Kadiše¹⁾ u Senti iz godina 1858—1884.

Prvi pisani spomenik koji pominje Jevreje na teritoriji Ugarske potiče iz 1092. godine,²⁾ dok je naziv nekadašnje *Synthe* (ili *Zynthe*) prvi put zabeležen 1216. godine.³⁾ Već 1506. godine ugarski kralj Vladislav II proglašava selo Sinta gradom, koji će krenuti putem svog punog razvoja tek posle senčanske bitke 1697. godine.⁴⁾

Pobeda Evgenija Savojskog kod Sente označava i prekretnicu u istoriji jevrejskih migracija u ovom delu Evrope, jer su ubrzo posle toga zabeleženi prvi znaci organizovanog života jevrejskih zajednica na teritoriji današnje Vojvodine. Tako M. Erdujhelyi u svojoj monografiji *Istorija grada Novog Sada*⁵⁾ navodi da je 1748. godine postojala Jevrejska veroispovedna opština u Novom Sadu, a 1773. godine u Baji, dok Lajoš Vig u svom napisu o senčanskim Jevrejima piše da 1793. godine 20 jevrejskih porodica »plaća serviciju i da su ujedinjeni u opštinu sa zasebnim sudijom«.⁶⁾

U to doba pominju se u Senti sledeće jevrejske porodice: Bergel, Braun, Deutsch, Hacker, Kohn, Krishaber, Montag, Oblath, Spitzer.⁷⁾

---

¹⁾ Humanitarno-religiozna organizacija, hebr. Sveto društvo. M. Rado i J. Mayor, *Istorija novosadskih Jevreja*, Novi Sad, 1930., str. 178: »Zadatak Hevre su ljubav i milosrđe prema živima i pijetet prema mrtvima.« Međutim, u mnogim jevrejskim zajednicama na teritoriji bivše austrougarske monarhije Hevra Kadiša je, uglavnom, bila pogrebno društvo.

²⁾ *Monumenta Hungariae Judaica, Societas Litteraria Hungarico-Judaica*, Budapest, 1903, I, str. 1.

³⁾ M. Knežević, *Senta, Zbornik priloga za istoriju grada*, Senta, 1935, str. 8.

⁴⁾ M. Knežević, n. d. str. 87.

⁵⁾ M. Erdujhelyi, *Geschichte der Stadt Neusatz*, Novi Sad, 1895, str. 215.

⁶⁾ Lajoš Vig, *Podaci za istoriju senčanskih Jevreja*, u monografiji »Senta«, n. d. str. 87.

⁷⁾ Lajoš Vig, n. d. str. 87.

Na osnovu prezimena tih prvih senčanskih jevrejskih žitelja nije teško zaključiti da su se doselili u južne krajeve austrougarske monarhije sa nemačkog govornog područja. Sa svojim običajima doneli su sa sobom u Vojvodinu početkom XVIII veka i svoje jezike — hebrejski i jidiš. Međutim, već 1781. godine austrougarske vlasti izdaju naredbu na osnovu koje se Jevrejima nastanjenim na jugu austrougarskih zemalja zabranjuje upotreba hebrejskog i jidiš jezika u zvaničnim spisima, testamentima i poslovnim knjigama.⁸⁾

Postoji zabeleška da je 1864. godine Jevrejska opština u Senti pristala na spajanje svoje škole sa gradskom školom,⁹⁾ ali se ne pominje koji je nastavni jezik do tada bio u upotrebi u senčanskoj jevrejskoj školi. Poznato je da je 1864. godine u novosadskoj jevrejskoj školi nastavni jezik bio nemački, a da je 1880. godine mađarski uveden kao nastavni jezik ove škole.¹⁰⁾ Na sednici Hevra Kadiše u Novom Sadu 26. 4. 1868. rešeno je da se ubuduće zapisnici sa sednica ovog udruženja vode na nemačkom jeziku.¹¹⁾

O govornom jeziku Jevreja Bačke toga doba, na žalost, nisu sačuvani nikakvi spomenici. Znanje hebrejskog jezika i vladanje hebrejskim pismom, smatralo se osnovnim dokazom obrazovanja i novosadski građanin Simeon Hiršl oko 1790. godine govori sa prezirom o jednom svom sugrađaninu *QUI VIX NOMEN SUUM HEBRAICE SUBSCRIBERE SCIT.*¹²⁾ Međutim, može se smatrati da se u kućama jevrejskih žitelja Bačke govorio tzv. zapadni jidiš,¹³⁾ sa sve jačim uticajem nemačkog i naglaskom koji je sve više padao pod uticaj mađarskog jezika.

U sinagogalnim propovedima, zvaničnim govorima koje su rabini držali prilikom porodičnih svečanosti ili pogreba, upotrebljavao se, uglavnom, starodrevni jezik Biblije. Postoje, međutim, dokazi da su rabini imali spremne nemačke prevode svojih tekstova — ukoliko bi se vlasti, koje nisu bile naklonjene nemačkom življu, zainteresovale za sadržaj govora. Dvojezičnost je, dakle, uslovljavala život i rad Jevreja na teritoriji današnje Vojvodine, a s obzirom na malobrojnost pripadnika jevrejske zajednice i sve jače asimilacione tendencije, jidiš je odumirao, dok se hebrejski jedino još zadržao u verskoj nastavi i sinagogalnom jeziku.

*

Nekoliko listova iz knjige protokola senčanske Hevra Kadiše, koji su nekim čudom preživeli ratne vihore da bi dospeli u arhiv Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu, iščupani su iz svojih korica

⁸⁾ Zemunski magistrat, F III, br. 28/1781.

⁹⁾ L. Vig, n. d., str. 88.

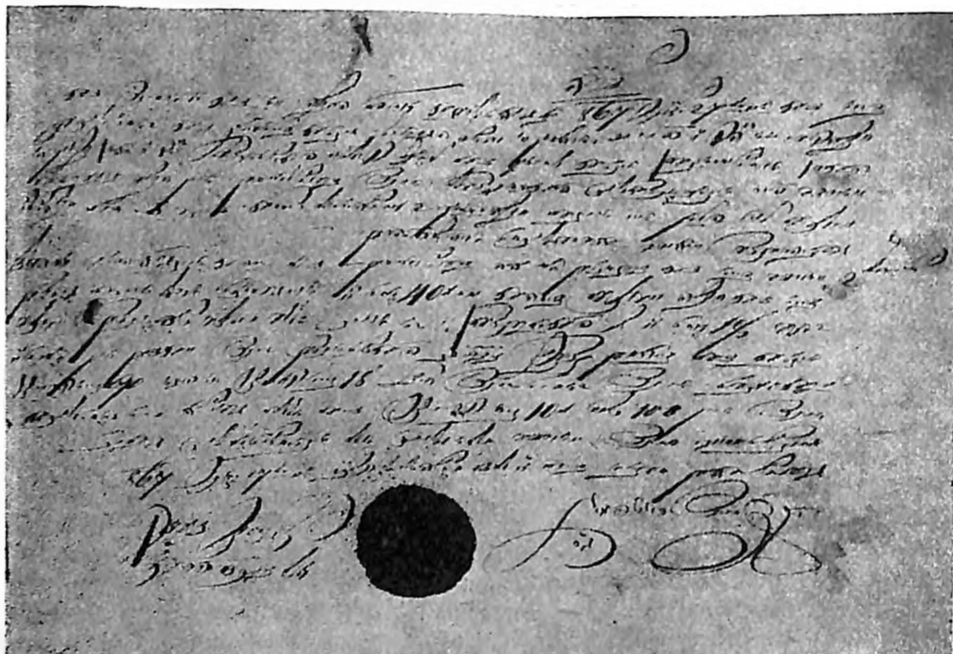
¹⁰⁾ M. Rado i J. Mayor, n. d., str. 194—195.

¹¹⁾ M. Rado i J. Mayor, n. d., str. 151.

¹²⁾ M. Rado i J. Mayor, n. d., str. 65.

¹³⁾ Genetski jedinstveni jidiš doživio je u XII i XIII veku podelu na zapadni i istočni jidiš. Zapadni jidiš govorio se u Nemačkoj, Holandiji, Alzasu, Švajcarskoj, Čehoslovačkoj i Mađarskoj.

formata 35 x 47,5 cm. Na prvim sačuvanim listovima zabeležen je spisak pozajmica Hevra Kadiše svojim članovima,¹⁴⁾ a na pretposlednjoj sačuvanoj strani nalazi se jedan veoma zanimljiv tekst za istoričara jezika, zanimljiv zato što je napisan na nemačkom jeziku,

Zapisnik Hevra Kadiše u Senti 27. januara 1867. god.

sa jedva nekoliko hebrejskih i jidiš reči, a hebrejskim kurzivnim pismom, kojim su se Jevreji služili za pisanje zapisa na hebrejskom i drugim jezicima.

Tekst u transkripciji¹⁵⁾ i prevodu glasi:

1. Pej
P¹⁶⁾
2. Bet Ajin Hej
B A H¹⁷⁾
3. di dem am 27ten jenr 867 angehaltener asifat hahevra vo der forstand der

na dan 27. januara 867. održana je skupština hevre na kojoj je predsednik

¹⁴⁾ Obrada ovog spiska biće predmet posebnog napisa.

¹⁵⁾ Transkripcija je prilagođena srpskohrvatskoj azbuci.

¹⁶⁾ Skraćenica za reč protokol.

¹⁷⁾ Hebr., s božjom pomoću.

4. *hevra kadiša nun jud reb Hajim Rotman hat man unter bajsten der beamtlihen*
Hevra Kadiše n j¹⁴⁾) rabin Hajim Rotman u prisustvu službene
5. *hern ojzsusmenern unter lajtung der verten kultus foršandes rab Aron Salomon jud ajin*
gospode odbornika pod vodstvom poštovanog predstojnika hrama gospodina Arona Salomona j a¹⁵⁾)
6. *vrde fir unabenderlih ferhandelt und bešlosen ajn hevre gebojde*
bi neopozivo raspravljeno i odlučeno da jedna zgrada hevre
7. *velhes luit plan ojs ajnem hevre salon und cvaj ospital cimer ajne fir den hevre šameš*
koja se prema planu od jednog hevre salona i dve sobe za bolnicu¹⁶⁾) jedan za čuvara hevre
8. *Jud Anm. 2 gebirende vonung ermeglihst ojzcufiren*
J prim. 2 odgovarajući stan po mogućstvu izvede
9. *vrde der genanten asife bešlosen das bisher ajngefirte jorgeld*
bi na pomenutoj skupštini rešeno da do tada uvedeni godišnji porez
10. *di der hevre bis her/mas 40 heler est ojsgemaht, ojf ajnem gulden*
koji je za članove do sada iznosio 40 helera godišnje na jedan gulden
11. *bares 1/es jud jud ferabendern, da ajns ale šulde špenden velhe*
u gotovu godišnje jud jud¹⁷⁾) promeni, kako svi nekadašnji dugovi i prilozii koji se
12. *unter den selben cinc zajin bet hej feršanden zind verden in est. grošen*
pod istom kamatom z b h¹⁸⁾) podrazumevaju u austr. groševima
13. *berehnet und damit sind hešbn 18 naje rajniš tet 90 naje rajniš*
obračunavaju i time je račun 18 novih rajnskih t¹⁹⁾) 90 novih rajnskih

¹⁴⁾ Hebr. skr., *neka svetli svetlo njegovo.*

¹⁵⁾ Hebr. skr., *neka mu svevišnji bude milostiv.*

¹⁶⁾ (Sastoji). Prim. aut.

¹⁷⁾ Nem. skr., *godišnje (jedes jahr)*

¹⁸⁾ Aramejska skraćenica za oznaku lihvara.

¹⁹⁾ (Talira). Prim. aut.

14. *und ejn 100 laut 10 heler naje rajniš das ales geša mit bešluses*
i jedna 100 kao novih 10 rajnskih helera²⁴⁾ sve se to dogodilo odlukom
15. *ajnštimmung und vurde albaglajh als unumštendlih gebuht*
jednoglasnom i bi odmah kao nepromenjivo zapisano
16. *gešen Senta bejom alef leseder mišpotim taf reš haf zajin am 27. ten jenr 867*
dogodilo se u Senti prvog dana odlomka zakona²⁵⁾ t r h²⁶⁾ 27. jan. 867.
17. *Harav Reb. Hajim Rotman m. s.*
Gospodin rab. Hajim Rotman s. r.
Eliezer Jakov Bezak als buhfirer
Eliezer Jakov Bezak kao zapisničar

M. P.

Nemamo dokaza na kom su jeziku vođene diskusije i donesene jednoglasne odluke na ovoj sednici senćanske Hevra Kadiše. Možemo samo pretpostaviti da je to bio zapadni jidiš. Jezik kojim je pisan zapisnik sa sednice 27. januara 1867. mešavina je nemačkog, hebrejskog i jidiš jezika, uz upotrebu izvesnih latinskih skraćenica.

Sa gledišta jezika vredno je pomenuti sledeće:

a. red 2: tekst počinje uobičajenom formulom blagoslova na hebrejskom jeziku;

b. red 3: ovde je zabeležen datum samo po gregorijanskom kalendaru, dok kraj teksta (red 16) nosi kako jevrejski tako i gregorijanski datum;

c. red 4: naziv *Hevra Kadiša* pokazuje uticaj aramejskog na hebrejski jezik. Reč *hevra* je čisto hebrejska, dok je *kadiša* aramejski oblik hebrejske reči *k(e) doša*. Institucija Hevra Kadiše nastala je više od jednog milenijuma posle prestanka upotrebe aramejskog jezika kao govornog i pisanog jezika jevrejskog naroda; ali stalno proučavanje Talmuda učinilo je da je izvestan broj aramejskih reči prešao u svakodnevni rečnik Jevreja. *Hevra Kadiša* je dvojezični izraz, stvoren u diaspori oko 9. veka n. e.

d. red 5: nemačka reč *Aussuschmänner* napisana je na jidišu i u transkripciji glasi »ojžsusmänner«;

e. red 7: nemačka reč *laut* napisana je na jidišu i u transkripciji glasi »luit«;

f. red 7: ovde se pojavljuju dve reči iz romanske grupe jezika, *salon* i *ospital*. Postavlja se pitanje da li su te dve reči romanskog porekla došle u ovaj tekst iz jezičkog fonda jidiša, koji, kao što je

²⁴⁾ (Da se obračuna). Prim. aut.

²⁵⁾ Odlomak Tore zvan »*mišpotim*« — zakoni iz Druge knjige Mojsijeve.

²⁶⁾ Hebrejski datum za 27. 1. 1867.

poznato, sadrži izvestan procenat reči romanskog porekla, ili su te dve reči ušle u govor senčanskih Jevreja iz nemačkog. Imenicu »salone« pominje prvi put u nemačkom jeziku Gete 1786. godine²⁷⁾, a odomaćuje se u nemačkom jeziku druge polovine 18. veka pod uticajem francuske kulture preciosa i njihovog načina življenja u značenju »soba za posete, soba za prijeme.«²⁸⁾ Međutim, pošto se može pretpostaviti da Hevra Kadiša nije imala sobu za prijeme u svojim društvenim prostorijama, nego je raspolagala jednom velikom sobom, a *salone* je u italijanskom augmentativ od *sala* u značenju »velika prostorija«, može se zaključiti da je *salon* ovde upotrebljen kao deo jezičkog fonda jidiša, a ne kao romanska pozajmica u nemačkom jeziku. Što se pak tiče reči *ospital* može se, takođe, smatrati da pripada jezičkom fondu jidiša, jer već u srednjovisokonemačkom periodu ta reč u nemačkom jeziku glasi *Spital*, *Spittel*.²⁹⁾ U našem tekstu ova imenica pojavljuje se u svom originalnom srednjolatinskom obliku *hospitale*, doduše bez početnog muklog »h« i krajnjeg »e«, no ovi se veoma često gube pri prelasku u druge jezike. Smatramo da je ovim dovoljno jasno dokazano da je i *ospital* našeg teksta deo romanske komponente jidiš jezika.

g. red 7: hebrejska reč *šamaš* upotrebljena je u svom jidiš obliku *šameš*.

h. red 8: nemačka reč *auszuführen* napisana je na jidišu i u transkripciji glasi »ojzcufiren«.

i. red 10: nemačka reč *ausgemacht* napisana je na jidišu i u transkripciji glasi »ojsgemaht«.

j. red 12: ovde se pojavljuje skraćeniica zajin bet hej za koju se, smatramo, može prihvatiti donekle hipotetično, ali vekovima prihvaćeno tumačenje da predstavlja skraćenicu za hebrejski izraz »Zuzin Bidmei Hamedina« sa značenjem »državni novac u opticaju«. »Zuz«, množina »Zuzin«, je aramejska reč za »novčanu jedinicu« i veoma se često upotrebljava u govoru naroda za oznaku novca, a još češće kada se želi izraziti nedostatak novca. Postoji talmudska izreka »D'fum zuzin — rikud«, tj. »igra se prema novcu — mogućnoštim« »Zuz« se pominje i u poznatoj pesmi »Had Gadia« u Hagadi. »Budmei Hamedina« — »državni (novac) u opticaju« je izraz koji se upotrebljava u finansijskim tekstovima do 19. veka, najčešće u skraćenom obliku »Bet Hej«.³⁰⁾

k. red 13. i 14: ovde susrećemo svedočanstvo o devalvaciji austrougarske monete u odnosu od 1:10 i računi od 18 i 90 novih talira već se obračunava po novom odnosu vrednosti.

---

²⁷⁾ W. Goethe, *Italienische Reise*, 27. 9. 1786. (Jubilarno izdanje 26, 27)

²⁸⁾ F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin 1960., s. v.

²⁹⁾ F. Kluge, n. d., s. v.

³⁰⁾ Meir Heilperin, *Hanotrikon Hasimanim Vehakinuim*, Daromi, Jerusalem 1930., s. v.

U celom tekstu nalazimo samo sledeće hebrejske reči: *asifat* — skupština, *hevra* — društvo, *hešbon* — račun, *mas* — porez, *mišpat* — zakon, *šamaš* — čuvar.

*

Postavlja se pitanje zašto je ovaj zapisnik pisan hebrejskim pismom. Postoje dva tumačenja:

1. da zapisničar Eliezer Jakov Bezak nije bio vičan nemačkoj azbuci, tj. gotici, koja je tada bila u upotrebi i da je zato pisao hebrejskim pismom po diktatu na nemačkom jeziku, ili

2. da bi se očuvala zakonska forma, zapisnik je vođen na nemačkom jeziku, ali je zadržano tradicionalno hebrejsko pismo, kao što je to bio običaj u jevrejskim zajednicama širom sveta.

Smatramo da je ova druga mogućnost jedino prihvatljiva. Jer, kao što je već pomenuto, dvojezičnost je uslovljavala život i rad Jevreja austrougarske monarhije, a uz dvojezičnost išla je i pismenost na oba jezika. Nepoznavanje latinske ili gotske azbuke mogao je da bude uzrok upotrebe hebrejskog pisma u srednjem veku³¹⁾, ali svakako ne u drugoj polovini 19. veka. Uostalom, prikazani dokument sadrži nekoliko skraćenica latinicom, koje su napisane istim rukopisom kao i hebrejski tekst.

Poštovanje tradicija je jedna od osnovnih karakteristika jevrejskog življenja, te nam se nameće zaključak da je prikazani dokument pisan na nemačkom jeziku da bi bio u skladu sa postojećim propisima. Hebrejsko pismo upotrebljeno je kao odraz tradicije i želje da se kulturne vrednosti sačuvaju od zaborava.

---

³¹⁾ Florence Guggenheim-Grünberg, *Zur Umschrift deutscher Mundarten des 14—15 Jahrhunderts mit hebräischer Schrift*, Zeitschrift für Mundforschung XXIV (4), str. 229, Wiesbaden 1957.